

«Ебугэлэрбит ,терут дьарыктарын ,сахалыы муннук нецүе билиьиннэри »

Кири:

Ханнык бабарар норуот культурата, теруччутэ, тылын баайа, олоххо уеруйэбэ туспа иитилээх буолар. Киьи омугун «Мин сахабын» диэн , кыра саастаах эрдэхтэн билинэрэ, инникитигэр толук буолар. Чуолаан бу кыра оҕо улаатарыгар , тулалыыр эйгэтигэр сахалыы иитии бастакы олуоктарын биэрэр. Бары бириэмэлэргэ араас омуктар сыаллара-соруктара диэн- терут былыргыттан харыстаан илдьэ сылдьыбыт утуе угэстэрэ, абыычайдара буолар. Д.С.Лихачева этиитинэн «Оҕону оскуола иннинээби саабыттан норуотун культуратыгар сыьыарыы, бу оҕо инники кэскилигэр, теруччутун, норуотун угэин, абыычайын билэ улаатарыгар, инникигэ тиэрдэригэр наадалаах иитии буолар " диир.

«Үүнэр ыччаппыт – кэлэр кэскилбит, эрэлбит» диэн хас биирдии омук билинэр. Ол иһин норуот бэйэтин үгэһин, култууратын кэнэбэски ыччатыгар иңэрэн элбэх үтүөбэ – кэрэбэ такайар. Саха айылҕаны кытта ситимнээх, ураты култууралаах, туспа көрүүлээх, баай тыллаах – өстөөх, омук буоларын оҕо оҕо ейдетуу, билиьиннэри улэ барыахтаах.

Актуальность:

Билици, бу олохпут сайдыылаах кэмигэр оҕону иитии боппуруоһа хайа да кэмнээбэр ордук сытыытык турар. Ол да иһин, үөрэх бырагыраамматыгар олобуран, сүрүн сыалынан буолар, оҕону лиичинэс быһыытынан көрөн, тус уйулҕатын уратытын кэспэккэ, салгыы сайыннарыыга туһуланар.

Сана улаатан эрэр оҕо ебугэлэрэ олорон кэлбит олохторун – дьаһахтарын билэр – керер, сыаналыыр, ону тэнинэн угэстэри бэйэтин олобор туһанар эрэ буоллабына саха омуга эстибэт суолга, инникигэ эрэллээх буолара саарбахтаммат. Онон сиэттэрэн оболорго ебугэлэрбит былыргы олохторун, кинилэр туттубут тэриллэрин, дьарыктарын билиьиннэри, сахалар иьиттэрин , малларын , тацастарын- саптарын билиьиннэри буолар бу бырайыакпыт.

Бырайыак сыала: иитиллээччи ебугэлэрбит, терут дьарыктарын , сиэрдэрин – туомнарын, олохторун – дьаһахтарын, улэлэрин – хамнастарын билэ, ытыктыы, ону салбааччы дьон буолан улааталларыгар Сахалыы муннук нецүе иитии.

Соруктара:

-оболорго ебугэлэрбит былыргы олохторун, кинилэр туттубут тэриллэрин, дьарыктарын билиьиннэри;

-сахалар иьиттэрин , малларын , тацастарын- саптарын билиьиннэри;

- Кэрэни кэрэхсиир дьобуру сайыннарыы.

- Оболору бэйэ икки ардыларыгар добордуу сыһыанна, бэйэ – бэйэбэ кемелесуһуугэ иитии.

- араас хайысхалаах тэрээһиннэри ытан оболорбутугар өбүгэбит үтүө

үгэстэригэр, култууратыгар, баай тылыгар-өһүгэр таптала, убаастабылы иитии.

Саха балаҕана.

Саха балаҕана- сахалар былыыр- былыр кыыццы кыстыыр дьиэлэрэ буоларын оҕолорго тириэрдии буолар. Балаҕан буор муосталаах, уун туерт муннуктаах, сытыары турар бэрэбинэлэртэн оцоуллабут туту буолар. Кыын сылаас буоллун диэн табыттан ынах сааҕынан сыбыыллара. Саха балаҕана тэцэ суох ахсааннаах, кыын мууьунан, сайын ынах хабаҕынан буруллэр туннуктэрдээх эбит. Балаҕан иьигэр истиэнэҕэ сыста наара ороннор оцоуллаллара, остуолбаларга туттар тэриллэр ыйаналлара. Балаҕан хацас муннугар Кемулук оьох турара. .

Ол курдук улахан белех оҕолоругар Саха балаҕана- теруттэрбит иэриэмэ дьиэлэрэ буоларын билиьиннэрэбит, урукку сахалар хотонноро балаҕаны кытта тилэри бииргэ буоларын кэпсиибит. Манны таьынан ебугэлэрбит иьиттэрин- хомуостарын , дьиэ иьигэр уонна таьыгар баар туттар малларын билиьиннэрэн уэрэтэбит. Ебугэлэрбит остуол ооньууларын, хамсаныылаах ооньууларын билиьиннэрэн уэрэтэбит. Бу балаҕантан сиэттэрэн биьи эмиэ ииттээчилэр тереппуттэрбит кемелерунэн ис-тас еттугэр оцоьуктары сылын аайы оцорон эбэн иьэбит.

Онтон бэлэмнэнии белех оҕолоругар балаҕан иннигэр ат баайар сэргэ , балаҕаны тула куруелээх буоларын билиьиннэрэбит.

Арыый да уустугурдан куруелэр араас буолалларын, сэргэлэр керуцнэрин, сахалар оьуордарын, билиьиннэрэбит.

Ат , оьус кыыццы,сайыццы келелерун туьунан, Саха дьоно сайыццы, кыыццы улэлэрин, холобура , окко туттуллар тэриллэри билиьиннэрэбит.

Бырайыак бириэмэтэ: хас понедельник аайы , сылы быьа.

Бырайыак кыттыылаахтара: иитиллээччилэр, иитээччилэр, тереппуттэр.

Бырайыактан куутуллар ерутэ: - ебугэлэрбит дьарыктарын арааран билэргэ уэрэтии

- ебугэлэрбит былыр туттубут иьиттэрин-хомуостарын, улэҕэ туттар малларын, ооньууларын билэллэригэр уьуйуу